

Πολιτικές σκέψεις του Χρήστου Δ. Λαμπράκη και οραματισμοί μιας γενιάς μέσα από την αρθρογραφία του στο Βήμα το Μάιο του 1958.

Από το 1947 στην ιστορική συγκυρία του τέλους της δεκαετίας του 1950.

Παπαδημητρίου Δέσποινα

Καθηγήτρια στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Εισαγωγή

Σε αντίθεση με την παραδοσιακή προσέγγιση της μελέτης των πολιτικών ιδεολογιών που εστίαζαν στην αλήθεια και στην επιστημολογία, την ηθική ορθότητα και την λογική σαφήνεια, τις προθέσεις και τις αιτίες, η ανάλυση της πολιτικής σκέψης που εστιάζει στις ιδεολογικές εκδηλώσεις μπορεί να είναι γόνιμη ως μελέτη των μορφών σκέψης (patterns of thought) (Freeden 1996, σ.4-5). Το δίπολο αληθές-ψευδές δεν εμπίπτει στην έννοια της ιδεολογικής σκέψης μιας και οι ιδεολογικές προτάσεις είναι περισσότερο μερικές κι αποσπασματικές παρά ψευδείς (Cotterrell 1999, σ.425) . Ο ιδεολογικός τους χαρακτήρας έγκειται σε αυτήν ακριβώς την επιλογή γεγονότων, την κατάθεση γνώμων και την σύνθεση όλων αυτών σε μια λογικά οργανωμένη δομή που περιέχει συνειδητές ή ασύνειδες παραστάσεις και πολιτικούς μύθους. Οι ιδεολογίες δεν εκλαμβάνονται συνεπώς ως σύνολο αληθών ή ψευδών προτάσεων ούτε ως πνευματική παραγωγή μιας ελίτ αλλά ως συλλογικά προϊόντα που ενσωματώνουν αντιλήψεις διαδεδομένες σε μεγάλο ή μικρότερο βαθμό. Οι ιδεολογίες αναδύονται μέσα από τον βιωμένο κόσμο και υπάρχουν ως μέρος μιας κοινής κουλτούρας και ως σύνολο ιδεών σχηματίζοντας έναν ορίζοντα του σκέπτεσθαι (Παπαδημητρίου 2006, σ.17-47). Σύμφωνα με τον Merleau-Ponty η ιδεολογία δεν είναι φαινόμενο αποκλειστικά των ιδεών αλλά φαινόμενο με υλικότητα, συνδεδεμένο με τα κοινωνικά φαινόμενα και τις υλικές πρακτικές (Merleau-Ponty 1945, σ.xvi).

Όσα αναφέρθηκαν δεν σημαίνουν ότι δεν υπάρχουν αληθείς ή ψευδείς προτάσεις στις ιδεολογίες ή ότι οι ελίτ δεν παράγουν ιδεολογία. Προνομιακός χώρος για την παραγωγή ιδεολογίας είτε στο επίπεδο της μαζικής ιδεολογικής σκέψης είτε σε εκείνο της λόγιας σκέψης, αποτελεί ο Τύπος. Ο Τύπος αποτελεί θεσμό για τις μοντέρνες κοινωνίες ήδη από την διαμόρφωση της νεωτερικότητας ως συλλογικής εμπειρίας στις χώρες της Δύσης αλλά και σε άλλες χώρες που εισέπραξαν περισσότερο παρά δημιούργησαν την συνθήκη αυτή. Οι ελίτ αυτές μπορεί να είναι πολιτικές, στρατιωτικές, πνευματικές, ταξικές, φυλετικές, έμφυλες, εθνοτικές.

Όταν μελετάμε συστηματικά τον Τύπο ως πρωτογενές υλικό φτιάχνουμε corpus κειμένων τα οποία αναλύουμε συστηματικά προκειμένου να επεξεργαστούμε τα περιεχόμενα του πολιτικού λόγου και τις σημασίες που αναδύονται από τα κείμενα και τις ιδεολογίες. Επί του προκειμένου, τα κείμενα του Χρήστου Λαμπράκη τοποθετούνται εντός της συγκυρίας, ιστορικοποιούνται. Μιας και ο χώρος στον οποίο δημοσιεύονται αποτελεί μια μεγάλη, ιστορική εφημερίδα που έχει διαμορφώσει σχέσεις συγκεκριμένες με το αναγνωστικό της κοινό, τα κείμενα εξετάζονται σε σχέση με την ιστορία της εφημερίδας και τις ιδεολογικές συνιστώσες της δημόσιας παρέμβασής της από τα πρώτα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου. Ο στόχος δεν είναι να επεξεργαστούμε την πολιτική σκέψη με τις προτεραιότητες μιας ιστορίας του τύπου αλλά να τοποθετήσουμε τον πολιτικό λόγο που αρθρώνει ο Λαμπράκης στο τέλος της δεκαετίας του '50 σε ένα πλέγμα συνεχειών. Πρόκειται για έναν συνδυασμό συγχρονικής και διαχρονικής ανάλυσης (Koselleck 1985, σ.106-108).

Την επώνυμη σκέψη αναλύει κατεξοχήν η διανοητική ιστορία, οι πολιτικές βιογραφίες ιστορικών δραστών ή ακόμη κι η ιστορία των ιδεών. Αλλά και για τον αναλυτή της ιδεολογικής σκέψης και των παραστάσεων μιας κοινωνίας σε μια συγκεκριμένη εποχή, η επώνυμη σκέψη παρουσιάζει ενδιαφέρον. Τούτο συμβαίνει κυρίως όταν τα προϊόντα της ατομικής συνείδησης αποκτούν βαρύτητα ως προς το κοινωνικό αντίκρουσμα, όταν εκφράζουν ευρέως διαδεδομένες νοητικές στάσεις και συμπεριφορές, όταν αποτυπώνουν προσδοκίες που μέλλουν να καταστούν πολιτικές, νόμοι, συνθήκες ή και νοοτροπίες. Οι σημαντικοί editorialists και εκδότες διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση πολιτικών στο πλαίσιο της εξουσίας και της νομιμότητας. Η ιστορική βαρύτητα του πολιτικού λόγου του Γεωργίου Βλάχου, του Πάνου Κόκκα, του Χρήστου Λαμπράκη, μεταξύ άλλων, έγκειται στη σχέση του διαμορφωτή κομματικής, εθνικής και διεθνούς πολιτικής με τις απαιτήσεις και τις υποδοχές που υπήρχαν στην ελληνική κοινωνία αλλά και στο διεθνές πλαίσιο. Ο Χρήστος Λαμπράκης δεν έγραφε συστηματικά αλλά η επιρροή του στα πολιτικά και πολιτισμικά δρώμενα στο δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα ήταν καθοριστική.

Το Κέντρο στα πρώτα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου και το Βήμα: οι πολιτικές ευαισθησίες.

Μέσα από την συναίνεση φιλελευθέρων και συντηρητικών στα τέλη του 1947 γύρω από την προτεραιότητα συγκρότησης μιας «εθνικής παράταξης», το Δημοκρατικό Κέντρο, όπως αυτοπροσδιοριζόταν στήριξε τις πολιτικές επιλογές των Εθνικοφρόνων. Ο φιλατλαντισμός και ο αντικομμουνισμός υπήρξαν οι πυλώνες της συναίνεσης και ο συνδετικός κρίκος των πολιτικών και δημοσιο-

γράφων του Κέντρου και της Δεξιάς. Η στάση αυτή υπήρξε μια συνειδητή πράξη παρά τις ιδεολογικές διαφορές που υπήρξαν σχετικά με ζητήματα δημοκρατίας, θεσμών και νοοτροπιών. Το Κέντρο εξέφρασε κάποιες ευαισθησίες σε ζητήματα πολιτικών διώξεων τουλάχιστον έως τα τέλη του κρίσιμου αυτού έτους.

Στην εφημερίδα *Το Βήμα* της Τετάρτης 23 Απριλίου 1947, δημοσιεύθηκε επιστολή του φιλελεύθερου πολιτευτή Εμμ.Θ.Γρηγορίου στην οποία κατήγγειλε την σφαγή φιλελεύθερων πολιτών στα Πελετά της Κυνουρίας την 1η και 2α Απριλίου. Έθιξε σε αυτήν επίσης το ζήτημα του εξοπλισμού των Χιτών, των «Εθνικοφρόνων» και των Εβενιτών (Γκανούλης 2016, σ.46 για την ίδρυση της EBEN το 1945) που παρουσιάζονταν την περίοδο εκείνη ως ΜΑΥ. Την επομένη οι βουλευτές Κωνσταντίνος Ρέντης και Φωκίων Ζαΐμης (Κόμμα Φιλελευθέρων, ΚΦ) κατέθεσαν στο Προεδρείο της Βουλής επερώτηση για τις σφαγές 6 ανδρών και 2 γυναικών, την αποδοχή ή όχι του γεγονότος από την κυβέρνηση και τα μέτρα που θα λαμβάνονταν κατά των σφαγέων στην πρώτη περίπτωση (*Το Βήμα*, 25-4-1947, σ.4). Ο βουλευτής Ιωαννίνων-Θεσπρωτίας (Κόμμα Βενιζελικών Φιλελευθέρων) Ευάγγελος Αβέρωφ Ισχυριζόταν ότι οι «δεξιές συμμορίες» αφθονούσαν στον κάμπο της Λάρισας και των Τρικάλων και ότι ήταν υπό την ηγεσία βαρυποινιτών που κατά την Κατοχή δραπέτευσαν από τις φυλακές και συγκέντρωναν εγκληματίες. Η πρώτη αυτή κατηγορία των «ληστρικών συμμοριών», όπως τις χαρακτήριζε, φόνευαν και λεηλατούσαν αδιακρίτως κάθε «μη φανατικόν δεξιόν». Η δεύτερη κατηγορία αφορούσε σε μερικές ομάδες άλλοτε νοικοκυραίων, των οποίων τις οικογένειες εξαφάνισαν οι αριστεροί. Οι τελευταίες αυτές στρέφονταν εναντίον των φανατικών αριστερών.

Η συζήτηση για την δίωξη του ελευθέρου φρονήματος και τις παρακρατικές οργανώσεις θα συνεχισθεί. Αναφέρω ενδεικτικά την ομιλία του υπουργού των Εσωτερικών στην κυβέρνηση Πλαστήρα Κωνσταντίνου Ρέντη στη Βουλή τον Αύγουστο 1952, στην οποία ενημέρωνε ότι μετά από δημοσιεύματα στα *Θεσσαλικά Νέα*, εφημερίδα που ιδρύθηκε στη Λάρισα το 1925, εξέδωσε εγκύκλιο σχετικά με την «εγκληματική και τρομοκρατική» οργάνωση που δρούσε στην περιοχή των Φαρσάλων· οργάνωση που εμπλεκόταν ακόμη και σε ανθρωποκτονία. Κατονομάζει επωνύμως και τους συμμετέχοντες σε άλλη κακοποιό οργάνωση στη Φθιώτιδα, ο αρχηγός της οποίας και έξι της ομάδας του εμπλέκονταν στο φόνο του Γ.Κωστή, του οποίου οι γιοι είχαν επιδείξει άριστη πολεμική δράση κατά του συμμοριτισμού. Ο Ρέντης ζητούσε να αποκατασταθεί το κράτος του νόμου και στη Μάνη να αφοπλιστούν τα «Τάγματα των Καταλανών» Γερακάρη και Καμαρινέα» γιατί αντί να εξυπηρετούν την πατρίδα εξυπηρετούσαν σκοπούς αντεθνικούς και ιδιοτελείς. Ας προστεθεί ότι το κύρος των επιχειρημάτων του Ρέντη ενίσχυσε η επίκληση της αναφοράς του Ανώτατου Στρατιωτικού Διοικητή Πελοποννήσου Γεωργίου Στανωτά στην οποία επισήμαινε την αδυναμία της Χωροφυλακής και της Αστυνομίας να αντιδράσει ,καθώς και εκείνης του βουλευτή Λακωνίας Ηλία

Λαγάκου (31-3-1949) περί της υποταγής του κράτους σε ανομολόγητες κομματικές πιέσεις και η συνθηκολόγηση της πολιτείας με «κοινούς εγκληματίες κατηλευθέντες ασυστόλως την εθνικοφροσύνη και την βασιλεία» (Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής, Συνεδρ.2η, 19/8/1952, σ.13-17).

Εκείνο που υπήρχε στην Ελλάδα δεν ήταν οι συμμορίες της άκρας δεξιάς και της άκρας αριστεράς, όπως ισχυριζόταν το ΚΦ, τόνιζε ο Ιωάννης Κίνιας (Λαϊκό Κόμμα). Επρόκειτο για την αντίληψη μιας περιοριστικής δημοκρατίας που προέτασσε το δίκαιο της προστασίας του έθνους. Αναγνώριζε μόνον την ύπαρξη μιας ελάχιστης μειονότητας, δηλαδή τους «πράκτορες των Γιουγκοσλάβων, των Αλβανών και των Βουλγάρων». Συνεπώς, παρά τις διαφορές αντίληψης περί δημοκρατίας μεταξύ Κέντρου και Δεξιάς, το δίκαιο της ανάγκης λειτουργούσε προς την κατεύθυνση της απάλυνσής των διαφορών αυτών. Ο Χρήστος Τούντας (ανακηρύχτηκε βουλευτής με το ΚΦ στις 15-1-1947 στη θέση του αποβιώσαντος Γ.Σίδερη) δήλωνε στη Βουλή: «Πάντες συμφωνούμεν ότι έναντι της ακεραιότητας της Χώρας μας, υπάρχει επιβουλή των Σλάβων».

Το Βήμα έδωσε επίσης ιδιαίτερο βάρος στην ανασυγκρότηση του κράτους και στην οικουμενική σημασία που είχε και θα έπρεπε να έχει η ελληνική ιστορία από την αρχαιότητα έως τις ημέρες εκείνες. Η ελληνική ελευθερία ήταν σε περίοπτη θέση για όλους όσοι συγκροτούσαν το αντι-ολοκληρωτικό στρατόπεδο. Η κεντρική έννοια στη Δύση ήταν ωστόσο εκείνη του ελεύθερου ανθρώπου, του υπεράνω συνόρων προασπιστή της ελευθερίας. *Το Βήμα* δημοσίευσε σε συνέχειες, στις αρχές του 1947, τις απόψεις του φεντεραλιστή Έμερυ Ρίβς (Emery Reves), όπως διατυπώθηκαν στο «πολύκροτο» βιβλίο του *The Anatomy of Peace* που εκδόθηκε το 1945 στην Νέα Υόρκη από τον οίκο Harper & Brothers. Με αυτό έθετε σε αμφισβήτηση τον «εγωκεντρικό κόσμο των Εθνών-κρατών», το κεντρικό δόγμα ότι τα προβλήματα υπήρξαν εθνικά και ότι όλος ο άλλος κόσμος στρεφόταν γύρω από το «δικό μας έθνος». *Το Βήμα* έδωσε χώρο σε τέτοιες απόψεις, όπως φαίνεται κι από τον τίτλο της 25ης συνέχειας της σχετικής δημοσίευσης, που ήταν ο εξής: «Ο εθνικός φεουδαρχισμός και η ελευθερία του ανθρώπου» (2-2-1947). Η απαρχαιωμένη αντίληψη των εθνών-κρατών, σύμφωνα με το επιχείρημα, δεν μπορούσε να προλάβει τον πόλεμο. Αντίθετα παραβίαζε τις ατομικές ελευθερίες για την προστασία των οποίων συγκροτήθηκαν τα εθνικά κράτη. Για την προστασία αυτών των ελευθεριών υπήρξε η ανάγκη μιας παγκόσμιας πολιτικής και νομίμου τάξης (21-12-1947). Αν στον πρώιμο Ψυχρό Πόλεμο η βασική έγνοια είναι η αντιμετώπιση του κομμουνισμού, στα τέλη της δεκαετίας του 1950 προβλήθηκε ιδιαίτερα από το Κέντρο το αίτημα της πολιτικής γαλήνης και της νομιμότητας.

Η αρθρογραφία του Χρήστου Λαμπράκη τον Μάρτιο του 1958 και οι πολιτικοί προσανατολισμοί του Βήματος.

Στη σειρά άρθρων που δημοσίευσε ο Χρήστος Λαμπράκης από τις 16 έως τις 23 Μαρτίου 1958, εκφράστηκε η ανάγκη δημιουργίας ενός ισχυρού κράτους δικαίου που θα έθετε σε εφαρμογή έναν μακράν πνοής οικονομικό προγραμματισμό και θα εξύψωνε τον ελληνικό παράγοντα ανά τον κόσμο. Τα εθνικά δίκαια και η ανάδειξη της νέας γενιάς ως κρίσιμοι παράγοντα στην διαμόρφωση του δημόσιου βίου υπήρξαν δύο στοιχεία που τονίζονταν με εμφατικότητα. Η επίτευξη της οικονομικής ανάπτυξης και της ανασυγκρότησης της χώρας χαρακτηρίζονταν ως «εθνικό χρέος» της γενιάς του 1950 και προϋπόθεση για την «φυλετική επιβίωση» των Ελλήνων (5 και 8-1-1958). Στο άρθρο με τίτλο «Προς νέους εθνικούς προσανατολισμούς. Όχι βάσεις χωρίς ισοτιμίες», ο Λαμπράκης διεκδικούσε μια εξωτερική πολιτική που θα συνυπολόγιζε το συμμαχικό συμφέρον αλλά θα είχε ως γνώμονα το ελληνικό και θα αντλούσε την δύναμή της από την θέληση του ελληνικού λαού (16-3-1958).

Για να τοποθετήσουμε την αρθρογραφία Λαμπράκη εντός της συγκυρίας, ας διευκρινίσουμε ότι δέκα χρόνια μετά την συγκρότηση ενός αρραγούς ατλαντικού μετώπου, οι βεβαιότητες ως προς εθνική ωφέλεια διατήρησης μιας αδιαπραγμάτευτης φιλατλαντικής πολιτικής κλονίστηκαν. Τα συλλαλητήρια για το Κυπριακό, τα οποία χαρακτηρίστηκαν από την *Ακρόπολη* «όργανα μάχης εις το ενιαίον εθνικόν μέτωπον από της Αμμοχώστου μέχρι της Κερκύρας» (20-6-1954) είναι ενδεικτικά ενός αντι-ιμπεριαλιστικού εθνικισμού που είχε διαμορφωθεί γύρω από το Κυπριακό ζήτημα. Στο διεθνές πλαίσιο, τα εθνικο-απελευθερωτικά κινήματα στον Τρίτο Κόσμο αμφισβήτησαν την παγκόσμια ηγεμονία των Ηνωμένων Πολιτειών. Το ζήτημα της Κύπρου ως γνωστόν υπήρξε για τους συγχρόνους «ιερά υπόθεσις», σύμφωνα και με την έκφραση του Σάββα Παπαπολίτη, αρχηγού της Εθνικής Προοδευτικής Ενώσεως Κέντρου. Μαζί με εκείνο της «εθνικής αμύνης» ήταν τα θέματα στα οποία δοκιμάζονταν οι ηθικές βάσεις των συμμαχιών της χώρας από την ορθή λύση των οποίων θα εξαρτάτο η ενότητα του έθνους και η εσωτερική ομαλότητα (Συνεδρ.49, 21/1/58, σ.487). Στη συζήτηση αυτή στη Βουλή επικρίθηκε η αναφορά του υπουργού των Εξωτερικών Ευάγγελου Αβέρωφ στον μικρασιατικό πόλεμο ως ιμπεριαλιστικό. Η συμμαχία και οι θεμελιώδεις όροι της στο πλαίσιο του NATO δεν αμφισβητήθηκαν. Όπως δήλωνε ο αρχηγός του ΚΦ Γεώργιος Παπανδρέου στη Βουλή την 20η Μαΐου 1957, «εάν αι ατομικαί βάσεις πρόκειται να αποτελέσουν γενικόν κανόνα των ελευθέρων λαών και η Ελλάς θα συμμερισθή τον μέγαν κίνδυνον διότι δεν υπαναχωρεί ενώπιον των υποχρεώσεών της». Ο Σοφοκλής Βενιζέλος επαναλάμβανε αυτή τη

δήλωση τον Ιανουάριο του 1958 θέτοντας όμως ερωτήματα, όπως εκείνο της περικοπής της στρατιωτικής βοήθειας προς την Ελλάδα κατά 40% σε σχέση με την κατά πολύ μικρότερη (3%) περικοπή προς την Τουρκία. Οι όροι των συμφωνιών ετέθησαν στη δημόσια συζήτηση. Ο αρχηγός της κοινοβουλευτικής ομάδας του κόμματος Αγροτών-Εργαζομένων, Αλέξανδρος Μπαλτατζής, ήταν επίσης υπέρ της διατήρησης των συμμαχιών και των διεθνών υποχρεώσεων της χώρας, αλλά κατά τέτοιο τρόπο ώστε να εξασφαλίζονται τα κυριαρχικά δικαιώματα και τα γενικότερα συμφέροντα του ελληνικού λαού. «Να είμεθα σύμμαχοι και φίλοι ισότιμοι και όχι υποτελείς, σύμμαχοι εν τη εννοία της εξασφάλισης της αμύνης μας και της ελευθερίας μας». (Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής, Συνεδρ.49, 21/1/1958, σ.500).

Ας διευκρινίσουμε ότι η διμερής συμφωνία για την εγκατάσταση των βάσεων είχε υπογραφεί στις 12 Οκτωβρίου 1953 επί της κυβερνήσεως Παπάγου και χαρακτηρίστηκε τότε ως διπλωματική επιτυχία της κυβέρνησης. Τον Ιανουάριο 1958 το ζήτημα επανήλθε στη Βουλή προκειμένου να ενημερώσει η κυβέρνηση Καραμανλή τη Βουλή για τις εξελίξεις στο Κυπριακό και για τις αποφάσεις της συνόδου του ΝΑΤΟ το Δεκέμβριο στο Παρίσι, σύμφωνα με τις οποίες θα δημιουργούνταν αποθέματα κεφαλών ατομικών βλημάτων για το ΝΑΤΟ τα οποία σε περίπτωση ανάγκης θα ήταν διαθέσιμα για τη συμμαχία. Πύραυλοι μέσου βελινεκούς θα τίθενταν στη διάθεση του Αρχιστρατήγου του ΝΑΤΟ. Ο υπουργός των Εξωτερικών ενημέρωνε τη Βουλή ότι με την Ελλάδα δεν συνήφθη συμφωνία και κάθε τι θα κρινόταν με βάση τις ανάγκες της χώρας (Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής, Συνεδρ.48, 20/1/1958,σ.458).

Στις συνθήκες συνεπώς κατά τις οποίες η έννοια της εθνικής κυριαρχίας και της ισοτιμίας εντός της δυτικής συμμαχίας έχει αποκτήσει ισχυρές υποδοχές στην κοινωνία, εντάσσεται η αρθρογραφία του Χρήστου Λαμπράκη. Το Βήμα τοποθετήθηκε υπέρ των βάσεων, όπως φαίνεται κι από το άρθρο του τέως Αντιστρατήγου του Γενικού Επιτελείου, επίκληση του οποίου έγινε και στη Βουλή (14-1-1958) και την αρθρογραφία του Αλέξ.Μερεντίτη (8-7-1958). Ενδεικτική της άποψης αυτής είναι επίσης η συνέντευξη που παραχώρησε στην εφημερίδα ο Αμερικανός Στρατηγός Νάθαν Τουαίνιγκ στις 19-4-1958. Ο τίτλος του άρθρου ήταν: «Η ΧΡΗΣΙΣ ΤΩΝ ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΟΠΛΩΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΑΣΠΙΣΙΝ ΤΗΣ ΔΥΣΕΩΣ».

Τα επτά άρθρα του Χρήστου Λαμπράκη έφεραν τους εξής εύγλωττους τίτλους:

1.Προς νέους εθνικούς προσανατολισμούς. Όχι βάσεις χωρίς ισοτιμίαν 2. Σταθερότητα κατευθύνσεων δι'εθνικήν αξιοπρέπειαν 3. Σαφή αλλαγήν γραμμής εις την οικονομικήν πορείαν 4. Πρώτα

εσωτερική εξυγίανσις των οικονομικών πραγμάτων 5. Μην αφεθή εις τον χρόνον η λύσις του Κυπριακού 6. Δια να μη παραμείνη η νεολαία δίχως πίστιν 7. Ευνομία κι όχι εύνοια.

Η αύξηση του εθνικού εισοδήματος φερόταν ως συνδεδεμένη με την στερέρωση της «εθνικής υποστάσεως του τόπου». Το έντιμο και αδιάβλητο κράτος ήταν εκείνο που ρύθμιζε τις δαπάνες με ορθολογιστικό τρόπο και κατένειμε δικαιότερα το εισόδημα μέσω της φορολογίας. Άρα η καινούργια μεγάλη ιδέα σχετιζόταν με την αλλαγή πορείας στην οικονομία και θα έπρεπε να αντικαταστήσει την παλαιά μεγάλη ιδέα την οποία θεωρούσε εκ των πραγμάτων ξεπερασμένη. Ένα ισχυρό κράτος δικαίου θα έθετε σε εφαρμογή έναν μακράς πνοής οικονομικό προγραμματισμό και θα εξύψωνε τον ελληνικό παράγοντα ανά τον κόσμο, προβάλλοντας σθεναρά τα εθνικά δίκαια και εντάσσοντας την νέα γενιά στη δημόσια ζωή της χώρας. Η διοίκηση δεν θα ευνοούσε έτσι ορισμένες τάξεις ή άτομα αλλά θα προνοούσε για την τήρηση των νόμων σε όλες τις περιπτώσεις και για όλους με τα ίδια κριτήρια. Ας λάβουμε υπόψη μας ότι σε μια ύστερη στιγμή, η Ένωση Κέντρου (ΕΚ) που ιδρύθηκε ως συνασπισμός κομμάτων το Σεπτέμβριο του 1961, ενέτασσε στο ιδεολογικό της πρόγραμμα την αποκατάσταση της πολιτικής δημοκρατίας μετά την παραβίαση της συνταγματικής τάξης από τις κυβερνήσεις Καραμανλή οι οποίες υπέταξαν σύμφωνα με την ΕΚ στο κόμμα την δημόσια διοίκηση, το στρατό και τις κρατικές υπηρεσίες.

Στην αρθρογραφία αυτή ο Χρήστος Λαμπράκης έκανε αναφορά στο επίθετο *εθνικόφρων*, στο σημείο όπου ζητούσε μια κυβέρνηση που θα ασκούσε την πολιτική «ισοτιμίας και αξιοπρέπειας» και ένα πρόγραμμα με «σταθερό προσανατολισμό» το οποίο θα αποτελούσε κοινή γραμμή για ολόκληρη την «εθνικόφρονα ελληνικήν ηγεσίαν». Ήδη από Κατά την περίοδο της συγκρότησης του αντικομμουνιστικού μετώπου, το Κέντρο δεν αυτοπροσδιοριζόταν ως εθνικόφρον· ζητούσε όμως να αποκαθαρθεί η εθνικοφροσύνη από τα ακραία στοιχεία. Ο Λαμπράκης έκανε χρήση εδώ του επιθέτου για να αντιδιαστείλει το σύνολο των «εθνικών κομμάτων» όπως προτιμούσε να λέει η Δεξιά, προς τον κομμουνισμόν. Στην εφημερίδα υπήρχαν εξάλλου αναφορές την περίοδο εκείνη στην «εθνικόφρονα αντιπολίτευση» που αντιδιέστελε το Κέντρο και τους φιλελεύθερους από τους κομμουνιστές και την δεξιά. Η έκφραση «εθνικόφρονα κόμματα» χρησιμοποιήθηκε και από άλλους ιστορικούς δράστες εκείνη την περίοδο. Μετά την συγκρότηση του αντιδεξιού εκλογικού μετώπου το 1956 είχε διαμορφωθεί έναν πολιτικός χώρος από τον οποίο το Κέντρο επιχείρησε να αντλήσει υλικά για να διαμορφώσει μια συνεκτική πολιτική πρόταση. Η ιδεολογική χρήση του όρου απέχει από το σημασιολογικό πεδίο που έχει συγκροτηθεί γύρω από την συγκεκριμένη έννοια στα πρώτα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου, όταν η εθνικοφροσύνη ως επίσημη ιδεολογία του ελληνικού κράτους, μετέχει στο πεδίο των σημασιών της «ιδεολογίας του ελεύθερου κόσμου».

Η δεύτερη αναφορά του Λαμπράκη στην έννοια συνοδεύεται όμως και από μία πρόταση επαναδιατύπωσης της εθνικοφροσύνης με δημιουργικότητα και σύγχρονο όραμα. Μόνον έτσι κατά την γνώμη του η πολιτική πρόταση θα ήταν ισχυρή και πειστική για τους ξένους και για τη νέα γενιά που στεκόταν αναποφάσιστη και πολύ επιφυλακτική έναντι όλων των πολιτικών ρευμάτων.

Η ηθική υπήρξε για τον Λαμπράκη ένα αίτημα, ένα εθνικό αίτημα θα έλεγα σεβόμενη τους όρους της δικής του πρότασης. Η ανυποληψία του Κράτους, η έλλειψη ηθικού κύρους δεν οδήγησε την σκέψη του στην υιοθέτηση αυταρχικών επιλογών, φαινόμενο σύνηθες στη συγκυρία εκείνη. Η συναλλαγή και η κατάπτωση της πολιτικής ηγεσίας, καθιστούσαν επιτακτική ωστόσο την ανασύ-νταξη των ηθικών δυνάμεων του τόπου και την δημιουργία ενός σύγχρονου κράτους. Η ώρα της «ειρηνικής επανάστασης» είχε επέλθει. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε κι από την *Ελευθερία* αλλά και θα χρησιμοποιηθεί από τον Γεώργιο Παπανδρέου στη Βουλή, τον Απρίλιο του 1964, όταν στις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης, δήλωσε ότι «δια των εξαγγελθέντων μέτρων συντελείται ειρηνική επανάστασις αναγεννήσεως». Για τον Λαμπράκη χρειάζονταν νέα συστήματα ιδεών και ριζική μεταβολή μέσω αυτών για να αντιμετωπιστούν τα σοβαρά προβλήματα που οδηγούσαν την νεολαία στην αποστροφή προς την πολιτική και την χώρα στην απώλεια του διεθνούς της κύρους.

Η αρθρογραφία του Λαμπράκη την οποία εξετάσαμε καθιέρωσε για το *Βήμα* κεντρικά πολιτικά αιτήματα γύρω από τον πολιτισμό, την αναμόρφωση της παιδείας, την εθνική αναγέννηση (18-4-1958), την χρηστή διοίκηση. Όλα αυτά συμπεριλήφθησαν και στο πρόγραμμα του ΚΦ πριν τις εκλογές του Μαΐου. Το ΚΦ υποσχόταν (23-4-1958) να αποκαταστήσει το κύρος των πολιτειακών θεσμών και την λειτουργία του Συντάγματος, «το οποίον εν ονόματι διαφόρων σκοπιμοτήτων συστηματικά παραβιάζεται». Μια «πραγματικά εθνική και φωτισμένη ηγεσία» ήταν αναγκαία για τις αλλαγές αυτές (7-5-1958). Ως «νέα μεγάλη ιδέα του έθνους» θεωρείτο η εθνική αναγέννηση που θα πραγματοποιείτο και μέσω της ριζικής αναμόρφωσης της παιδείας και της ανύψωσης της στάθμης του πολιτισμού (18-4-1958). Συγγραφείς και διανοούμενοι όπως ο Άγγελος Τερζάκης και ο Γιώργος Θεοτοκάς υποστήριζαν με την δική τους γραφίδα τα συγκεκριμένα αιτήματα. Ο πρώτος έγραφε για την αποπολιτικοποίηση, ένα ζήτημα που είχε θίξει ο Λαμπράκης διαπιστώνοντας ότι από τον φανατισμό που διέκρινε την πολιτική ζωή της Ελλάδας έως τότε, η χώρα μετέπεσε στην «απάθεια του αποπολιτικού ζώου». Ενώ ο δεύτερος διέκρινε «οξύτατη κρίση της εποχής» προτείνοντας το ελληνικό ανθρωπιστικό ιδανικό ως τον μόνο δρόμο για την έξοδο από την κρίση (24-9-1958, το τελευταίο από τα τρία άρθρα).

Σε μία συγκυρία κατά την οποία το Κέντρο αναζητούσε μια νέα ταυτότητα σε συνθήκες αμφισβήτησης των βεβαιοτήτων που είχαν διαμορφωθεί κατά τα πρώτα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου

γύρω από την ατλαντική συμμαχία και την εξυπηρέτηση των εθνικών δικαίων σε σχέση κυρίως με το Κυπριακό ζήτημα, ο Χρήστος Λαμπράκης έθετε καίρια ζητήματα που αφορούσαν στην επαναδιατύπωση μιας συνολικής πρότασης για τη δημοκρατία και τα εθνικά δίκαια. Το Κέντρο συνιστούσε έναν πολυσυλλεκτικό χώρο με διαφωνίες και κοινές ευαισθησίες. Το *Βήμα* διαχώριζε τους ψηφοφόρους της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς (ΕΔΑ) από το κόμμα. Στις εκλογές της 19ης Φεβρουαρίου 1956 τα κεντρώα κόμματα συνεργάστηκαν με την ΕΔΑ σε μια εκλογική σύμπραξη στη βάση της «προγραμματικής διακήρυξης του Δημοκρατικού Κέντρου». Παρά τον εκλογικό χαρακτήρα της συνεργασίας, ο σχηματισμός έδειχνε την έξοδο της Αριστεράς από την πολιτική απομόνωση και θάμπωνε τις εμφυλιοπολεμικές διαιρέσεις. Για την Δεξιά ωστόσο η προεκλογική συνεργασία του 1956 δεν ήταν παρά ένα «λαϊκό μέτωπο» από το οποίο επωφελούνταν οι κομμουνιστές προς βλάβην της δημοκρατίας. Η κυριαρχία της Δεξιάς στο πεδίο της έκφρασης της εθνικοφροσύνης είχε υποστεί πλήγμα παρότι η ΕΡΕ βγήκε νικήτρια στις εκλογές ενώ είχαν προσχωρήσει σε αυτήν φιλελεύθεροι πολιτευτές όπως ο Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσίτσας, ο Κων/νος Τσάτσο, ο Γρηγόριος Κασιμάτης και ο Δημήτριος Μακρής.

Πολιτευτές του Κέντρου θα ασκήσουν δριμεία κριτική στην κυβέρνηση Καραμανλή για την διαχείριση του Κυπριακού ζητήματος και την ανικανότητα προς τήρηση της τάξης κατά το αιματηρό συλλαλητήριο της 9ης Μαΐου 1956 στην πλατεία Ομονοίας το οποίο οργάνωσε η Πανελλήνιος Επιτροπή Ενώσεως Κύπρου υπέρ της Ένωσης και των ηρώων, όπως τους αποκαλούσαν, Μιχάλη Καραολή και Ανδρέα Δημητρίου που θα εκτελούνταν την επομένη. Είχε δοθεί άδεια και μετά απαγορεύτηκε η συγκρότησή του. Στο συλλαλητήριο υπήρξαν τρεις νεκροί και τριακόσιοι τραυματίες. Στις 14 του ιδίου μήνα κατατέθηκε πρόταση δυσπιστίας από 35 πολιτευτές του Κέντρου οι περισσότεροι από τους οποίους εκπροσωπούσαν την Φιλελεύθερη Δημοκρατική Ένωσιν (ΦΙΔΕ). Ο Θεμιστοκλής Τσάτσος (ΦΙΔΕ) κατηγορήσε την ελληνική κυβέρνηση για το «ουδέν πέραν των όσων ζητεί η Κυπριακή Εθναρχία» και για το επιχείρημα της αναρχικής/κομμουνιστικής υποκίνησης· ότι δηλαδή την μάχη υπέρ του Κυπριακού την υποκινούσαν, την εκμεταλλεύονταν, την επικροτούσαν οι κομμουνιστές. Το τελευταίο αυτό άγγιζε, σύμφωνα με τον Τσάτσο, τα όρια της προδοσίας (Εφημερίς Συζητήσεων της Βουλής, Συνεδρ.17, 21/5/ 1956, σ.353). Μετά την υπογραφή των συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου για την ανεξαρτητοποίηση της Κύπρου, τον Φεβρουάριο του 1959, η συζήτηση στη Βουλή που ακολούθησε και η πρόταση δυσπιστίας προς την κυβέρνηση για την διαχείριση του κυπριακού ζητήματος (23-2-1959) έδειξε μια γενικευμένη δυσαρέσκεια σχετικά με την εγκατάλειψη της αυτοδιάθεσης και της Ένωσης. Οι διαμαρτυρίες δεν προέρχονταν μόνον από την Αριστερά αλλά και από το Κόμμα Φιλελευθέρων. Τα επιχειρήματα διατυπώθηκαν σε συγκινησιακό

κλίμα, όπως φαίνεται κι από τις εκφράσεις που χρησιμοποίησαν ορισμένοι ρήτορες, όπως ο Στέφανος Στεφανόπουλος (Λαϊκό Κοινωνικό Κίνημα) για τον οποίο οι συμφωνίες χαρακτηρίστηκαν ως εθνικό δράμα, εθνική τραγωδία. Παράλληλα υποστήριξε ότι η Τουρκία εγκαθίστατο για πρώτη φορά στη νήσο, ενώ το κράτος θα ήταν εστία αντιθέσεων και παθών. Ο Γεώργιος Μαύρος συμμερίστηκε το επιχείρημα και ο Σοφοκλής Βενιζέλος διαμαρτυρήθηκε εξίσου για την εγκατάληψη της Ενώσεως. Ο Στυλιανός Χούτας ισχυρίστηκε ότι η Ελλάδα απεμπόλησε δικαιώματα διεθνώς αναγνωρισμένα «επί εθνικού πατρίου εδάφους», όπως θεωρούσε το έδαφος της Κύπρου (Εφημερίς Συζητήσεων της Βουλής, Συνεδρ.23, 24, 25, 26, 27/2/1959). Το Βήμα τοποθετήθηκε υπέρ των συμφωνιών τις οποίες χαρακτήρισε αποτέλεσμα ανάγκης. Ο αγών-εξηγούσε- ξεκίνησε με σκοπό την αυτοδιάθεση του κυπριακού λαού, δηλαδή την Ένωση με την Ελλάδα. Τα εμπόδια ωστόσο που παρενεβλήθησαν γέννησαν τεράστιους κινδύνους για το ελληνικό έθνος, προσέθετε. Με τις συμφωνίες όλα τα μέρη έκαναν υποχωρήσεις. Οι Τούρκοι, με την εγκατάλειψη της οριστικής προσάρτησης ή της διχοτόμησης ακόμη, της Κύπρου. Οι Άγγλοι με την παραίτησή τους από την κυριαρχία επί της νήσου (12-2-1959). Σύμφωνα με το Βήμα, οι συνθήκες ήταν η απαρχή μιας νέας περιόδου (22-2-1959), ενώ η κύρια ευθύνη μετατοπιζόταν στην Κύπρο (25-2-1959).

Όλα τα θέματα συνεπώς τα οποία απασχολούσαν την δημόσια συζήτηση αποτελούσαν προνομιακά ζητήματα και στην αρθρογραφία του Χρήστου Λαμπράκη. Η γλώσσα των άρθρων δεν έχει καμμία αρνητικότητα ή φανατισμό έναντι των αντίθετων απόψεων και πολιτικών που να προσομοιάζει προς πόλεμο γραφίδας. Η συγκυρία, όπως είδαμε, απαιτούσε νέες προτεραιότητες και μέσα από την ανάδυση του Κυπριακού προέκυψαν νέες σημασίες. Ο Λαμπράκης ως νέος εκδότης συνέχιζε παράδοση της εφημερίδας στο επίπεδο των ιδεολογικών προτιμήσεων και των ευαισθησιών που προσέδιδαν στο Βήμα τον χαρακτήρα του στον μακρύ χρόνο που υπερέβαινε την κάθε ιδιαίτερη ιστορική στιγμή. Οι επώνυμες παρεμβάσεις του δεν είχαν ωστόσο όλες τον ίδιο τόνο. Ενώ στα άρθρα του Μαρτίου 1958 ο χαρακτήρας υπήρξε προγραμματικός, στα τέσσερα άρθρα που δημοσίευσε την άνοιξη του 1966, από τις 22 έως τις 26 Μαΐου, υπό τον τίτλο «Η ώρα της ειρηνικής επανάστασης», ο τόνος ήταν καταγγελτικός. Έγραφε για «συνταγματικά αθέμιτες πρωτοβουλίες» του βασιλέως και για απόπειρα εκφοβισμού του ελληνικού λαού (Κόλλια 2022, σ.135-137).

Βιβλιογραφία

Cotterrell, Roger(1999). Transparency, mass media, ideology and community, *Journal for Cultural Research*, 3: 4, 414 — 426. DOI: 10.1080/14797589909367176

- Freedon, Michael (2013). Introduction. *The Political Theory of Political Thinking*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199568031.003.0001>
- Koselleck, Reinhart (1985). *Futures Past*, Κάιμπριτζ, Μασσαχουσέτη και Λονδίνο, Αγγλία, The MIT Press Cambridge.
- Robaszkiewicz, Maria & Weinman, Michael D. (2023). Exercises in Political Thinking, *Hannah Arendt and Politics*, Edinburgh Scholarship Online. <https://doi.org/10.3366/edinburgh/9781474497220.003.0004>, accessed 21 Feb. 2024.
- Chartier, Roger (1996). Διανοητική ιστορία ή κοινωνικοπολιτισμική ιστορία; Η γαλλική συζήτηση, μεφ. Έφη Γαζή, *Διανοητική Ιστορία. Όψεις μιας σύγχρονης συζήτησης*, Αθήνα, Θεωρία και Μελέτες Ιστορίας 16, Αθήνα, ΕΜΝΕ –Μνήμων, σ.17-65.
- Γκανούλης, Αθανάσιος (2016). *Ακροδεξιές Οργανώσεις και Παρακράτος στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1947-1967*, (μεταπτυχιακή διατριβή), Θεσσ/νίκη:Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.
- Κόλλια, Ελευθερία (2022). *Στα χρόνια του Χρήστου Λαμπράκη. Μαρτυρίες και αφηγήσεις για τον δημοσιογραφικό οργανισμό Λαμπράκη, 1957-2017*, Αθήνα, Εκδ. Πατάκη, σ.135-137.
- Παπαδημητρίου, Δέσποινα (2006). *Από το λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων. Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*, Αθήνα, Σαββάλας.
- Παπαπολυβίου, Πέτρος, Συρίγος, Άγγελος Μ., Χατζηβασιλείου, Ευάνθης (επιμ.) (2013). *Το κυπριακό και το διεθνές σύστημα, 1945-1974: αναζητώντας θέση στον κόσμο*, Αθήνα, Πατάκης.
- Ριζάς, Σωτήρης (2022). Κόμμα Φιλελευθέρων (ΚΦ), 1910-1961, στο *Ιστορικό Λεξικό Ελληνικών Κοινοβουλευτικών Κομμάτων 1844-1967*, σ.263-276.